

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2024, 11 (2), 691-708

HANEFİ YARGILAMA USULÜ AÇISINDAN BEYYİNELERİN TEARUZU
(GÂNİM EL-BAĞDÂDÎ'NİN MELCE'Ü'L-ĞUĞÂT 'İNDE TE'ÂRUZİ'L-BEYYİNÂT
ADLI RİSALESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME)

Conflict of Statements in Terms of Hanafi Judgment Procedure (A Study
on Ghanim al-Baghdadi's Work Named Melce'u'l-ğudat inde
Te'âruzi'l-Beyyinât)

Mustafa TÜRKAN

Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü
İslam Hukuku Anabilim Dalı, mturkan@pau.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-8908-3230>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received: 22.10.2024
Kabul Tarihi / Accepted: 13.12.2024
Yayın Tarihi / Published: 31.12.2024
Cilt / Volume: 11
Sayı / Issue: 2
Sayfa/ Pages: 691-708

Atıf / Cite as: Türkan, Mustafa. "Hanefî Yargılama Usulü Açısından Beyyinelerin Tearuzu (Gânim El-Bağdâdî'nin Melce'ü'l-Ğuğât 'inde Te'âruzi'l-Beyyinât Adlı Risalesi Üzerine Bir İnceleme)" (Conflict of Statements in Terms of Hanafi Judgment Procedure (A Study on Ghanim al-Baghdadi's Work Named Melce'u'l-ğudat inde Te'âruzi'l-Beyyinât)). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 11/2 (2024), 691-708. DOI: 10.17859/pauifd.1571667

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Ithenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 11 (2) 2024: 691-708

**HANEFÎ YARGILAMA USULÜ AÇISINDAN BEYYİNELERİN TEARUZU
(GĀNİM EL-BAĞDĀDÎ'NİN MELCE'Ü'L-KUDĀT İNDE TE'ĀRUZİ'L-BEYYİNĀT
ADLI RİSALESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME)***

Mustafa TÜRKAN**

Öz

Sosyal hayatta insanlar arasında meydana gelen ihtilafların mahkemeye intikal etmesi halinde kâdılar İslam hukuku açısından meseleyi inceleyip çözüme kavuşturmaya çalışmışlardır. Kimi durumlarda tarafların ortaya koyduğu eşit deliller birbiriyle tearuz ettiğinden kâdılar, adaleti tesis edebilmek adına fıkıh eserlerini ayrıntılı bir şekilde incelemek durumunda kalabilmiştir. Bu durum kâdıların işlerini zorlaştırdığı gibi mahkeme süreçlerini uzatmış ve adaletin tecellisini geciktirmiştir. Sözü edilen olumsuz durumu bertaraf etmek amacıyla eşit delillerin çatışması durumunda nasıl karar verilmesi gerektiğine ilişkin çeşitli fıkıh eserlerinden derlemeler yapılarak risaleler kaleme alınmıştır. Gānim el-Bağdādî'nin *Melce'ü'l-kuḍāt* isimli risalesi de sözü edilen amaç çerçevesinde yazılan risalelerden biridir. Bu çalışmada *Melce'ü'l-kuḍāt*'ta sıkça geçen beyyine, tearuz ve tercih kavramları incelenmiş, ardından risalede geçen nikah bölümüyle ilgili beş örnek zikredilip Hanefi mezhep görüşlerine göre örneklerin analizi yapılmıştır. Çalışmanın son kısmında ise risalede zikredilen Hanefi fetva usulüne ilişkin ilkelere yer verilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Fıkıh, Beyyine, Tearuz, Tercih, Gānim el-Bağdādî, *Melce'ü'l-kuḍāt*.

**Conflict of Statements in Terms of Hanafi Judgment Procedure (A Study on
Ghanim al-Baghdadi's Work Named *Melce'u'l-ḳudat inde Te'āruzi'l-Beyyināt*)**

Abstract

In cases where disputes among people in social life were brought to court, judges examined the issue from the perspective of Islamic law and tried to resolve it. In some cases, since the equal evidence presented by the parties contradicted each other, judges had to scan the works of jurisprudence in detail in order to establish justice. In some cases, since the equal evidence presented by the prosecutors contradicted each other, judges had to search the works of jurisprudence in detail in order to establish justice. This situation made the work of judges difficult, prolonged court processes and delayed the delivery of justice. In order to eliminate this negative situation, treatises were written by compiling from various works of fiqh on how to decide in cases of conflict of equal evidence. Ghanim al-Baghdadi's treatise named *Melce'u'l-ḳudat* was also written within the framework of the mentioned purpose. In this study, the concepts of clear evidence (beyyine), contradiction and preference, which are frequently mentioned in *Melce'u'l-ḳudat*, were examined, then five examples were mentioned regarding the marriage section in the treatise and the examples were analyzed according to the Hanafi school of thought. In the last part of the study, the principles regarding the Hanafi fatwa method mentioned in the treatise are included.

Keywords: Fiqh, Evidence, Contradiction, Preference, Ghanim al-Baghdadi, *Melce'u'l-ḳudat*.

* Yazar, makalede Etik Kurul İzni gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir.

** Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Hukuku Anabilim Dalı, mturkan@pau.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8908-3230>

Structured Abstract

In Islamic judicial law, the ultimate goal is to establish justice and to expedite court processes and grant rights to rightful owners as soon as possible. However, it has been observed that there are often conflicts between the parties in court processes. On the other hand, when the parties to the case put forward equal evidence that is contrary to each other, the judges had to make more efforts to make the right decision in accordance with justice and truth. Because the codification activities in Islamic law were implemented very late, the judges had to find the ruling related to the problem they wanted to solve by scanning through the extensive collection of fiqh. It is seen that treatises were written from the sixteenth century onwards to guide the judges on how to make decisions in the face of equally contrary evidence and hypothetical examples. Ghanim al-Baghdadi's treatise called *Melce'ü'l-kuḍât* was also written within the framework of the mentioned purpose. The treatise consists of an introduction, twenty-seven chapters starting with "*Kitâbü'n-Nikâh*" (nuptial) and ending with "*Kitâbü'l-Vekâle*" (power of attorney), and an epilogue summarizing the classical fatwa-giving method in the Hanafi school. The work examines the evidence that is preferred in the matters brought before the Judge by examining sample cases. In this respect, the work became a reference book for judges and served as a source for later works dealing with the contradiction of evidence. After providing information about the author and the treatise in this article, brief explanations are made about what the concepts of proof, contradiction and preference, which are frequently used in the work, mean for judicial law. Accordingly, proof is used in the sense of special decisive evidence that proves a right or an event that has legal consequences attached to it. Conflicts of proofs (*tearuz*) means that two equal proofs come face to face with each other in a way that requires the opposite of what the other requires. Preference, on the other hand, is the preference of one of the parties to the case based on an indication that supports it when proofs conflict. Then, the content of the treatise and the place of the views presented in the Hanafi school of thought were determined and analyzed through five sample cases in the marriage section. Then, the Hanafi fatwa method in the epilogue of the treatise was conveyed, and the principles regarding how judges should act in cases of disagreement between Abu Hanifa, Abu Yusuf, Muhammad and the Hanafis who were later exempted were included. In the final analysis, this article has determined that Gānim al-Baghdadi's treatise named *Melce'ü'l-kuḍât* was written by bringing together the scattered provisions on how the judges would reach a solution in case of contradiction of the evidence compiled from the reliable works of the Hanafi School. The fatwa method and the examined examples added to the end of the treatise are important because they can be useful to the judges in places where sharia law is valid, and they also contain information that today's ifta committees can benefit from.

GİRİŞ

Toplum hayatında insanlar arasında meydana gelen ihtilafların bir kısmının çözümünü sağlamak amacıyla yargı mercilerine müracaat edilmektedir. İhtilafların gerekçesinin tespit edilmesi, dava edilen hakkın hakkaniyet ölçüleri çerçevesinde sahibine tevdi ve adaletin tecelli ettirilebilmesi yargılamanın temel amacıdır. Kādî, kendisine intikal eden davaları tarafların getireceği delillere göre çözüme kavuşturur. Bu minvalde İslam yargılama usulüne göre hakkı ihlal edilen kişi, devlet aracılığıyla hakkını elde etmek üzere mahkemeye müracaat eder. Mahkemelerde davayı ispat etme yükümlülüğü davacıya (müddei) aittir. Bununla birlikte kādîlar sadece davacının ispat vasıtasına dayanarak hüküm veremez, davalının da (müddea aleyh)

savunma hakkı bulunmaktadır.¹ Yargılama esnasında tarafların hiçbir baskı altında kalmadan iddia, isnat ve ispat araçlarını ortaya koyması, kâdînin da mahkemede ortaya konan objektif kriterlere göre karar vermesi gerekir.² Yargılama neticesinde hakların ispatı delillerle olur; deliller davacının ispat aracı ve kâdînin kararının dayanağıdır.³

Bazı davalarda tarafların ortaya koyduğu ispat vasıtaları birbiriyle tearuz halinde olabilir. Kâdînin birbirine denk mütearız iki delilden hangisine göre karar vereceği hususu yargılama usulünün önemli tartışma alanlarından biridir. Çünkü yargılama esnasında taraflardan her biri kendi davasını savunur bir biçimde delil getirdiği takdirde kâdînin bu delillerden hangisinin hakka ve adalete daha yakın olduğunu tespit edip ona göre karar vermesi gerekmektedir. Konuyla ilgili kâdîların karar verirken nasıl bir yol izlemesi gerektiğiyle ilgili fıkıh kitaplarının kitabü't-dâvâ ve edebü'l-kâdî bölümlerine bakmak gerekir. Ayrıca uygulamaya ilişkin bilgilerin tespiti, fūrû-ı fıkıh kitaplarının konuyla ilgili bölümlerini taramakla mümkün olur ki bu durum geniş fıkıh külliyyatındaki hükümleri irdelemek anlamına geleceği için mahkeme süreçlerini uzatabilmektedir.

İslam hukuk külliyyatı içerisinde dava süreçlerinin uzamasını engellemek, kâdîları işin zahmetinden kurtarmak ve onların yargılama esnasında işlerini kolaylaştırmak amacıyla müstakil risaleler telif edilmiştir. Bu risalelerde delillerin tearuzu durumunda kâdîların nasıl tercihte bulunacağına ilişkin ilkeler serdedilmiştir.⁴ Vankulu'nun (öl. 1000/1592) *Tercîhu'l-beyyinât*'ı,⁵ Şürünbülâlî'nin (öl. 1069/1659) *el-Hükümü'l-müsned bi-tercîhi beyyineti gayri zi'l-yed ve İzâhu'l-hafıyyât 'inde te'âruzi beyyineti'n-nefy ve'l-ışbât*'ı, Hisâlî Abdurrahman Çelebi'nin (öl. 1087/1676) *Beyyine leha'r-rüçhân 'inde te'âruzi'l-burhân*'ı, Mahmûd Hamza'nın (öl. 1305/1887) *eş-Tarîkatü'l-vâzîha ile'l-beyyinâti'r-râciha*'sı, müellifi tartışmalı olan *Mîzânü'l-müddei'yeyn fi ikâmeti'l-beyyineteyn*⁶ ve bu çalışmada konu edinilen Gânim

¹ Fahrettin Atar, *İslam Adliye Teşkilatı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.), 183-190.

² Sefa Atik, "Fıkıh İlminde Diyalektik Zemin", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (Haziran 2024), 316.

³ Fahrettin Atar, "Kazâ", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/113-117.

⁴ Abdullah Kavalcıoğlu, "Hâkimin Zor Kararı: Vankulu Mehmet Efendi'nin Tercîhu'l-Beyyinât'ı Çerçevesinde Delillerin Çakışması Durumunda Takip Edilecek Yöntem", *Marifetname Dergisi* 10/2 (2023), 623-625.

⁵ Abdullah Kavalcıoğlu'nun bu risale ilgili bir makalesi vardır. Yazar, makalede Vankulu Mehmet Efendi'nin yargılama esnasında birbiriyle çelişen beyyinelerden hangisinin seçilmesi gerektiğine dair belirlemiş olduğu ilkeleri risaledeki örnekler üzerinden inceleyip kategorize etmektedir. Bk. Kavalcıoğlu, "Hâkimin Zor Kararı: Vankulu Mehmet Efendi'nin Tercîhu'l-Beyyinât'ı", 619-650.

⁶ Eserin müellifiyle ilgili tartışmalar için bk: Yiğit Rukiye, "Mîzânü'l-müddei'yeyn fi ikâmeti'l-beyyineteyn Adlı Eserin Aidiyet Problemi", *İslam Tetkikleri Dergisi* 11/1 (2021), 391-395.

b. Muhammed el-Bağdâdî'nin *Melce'ü'l-kuḍât 'inde te'âruzi'l-beyyinât'*⁷ delillerin tearuzu durumunda kâdîlara yol göstermek amacıyla yazılmış risalelerden bir kısmıdır.

Biz bu çalışmada Gānim el-Bağdâdî'nin *Melce'ü'l-kuḍât 'inde te'âruzi'l-beyyinât'* isimli risalesini merkeze almak suretiyle yargılama esnasında beyyinelerin tearuzu halinde kâdîların nasıl hareket etmesi gerektiğiyle ilgili ilkeleri, nikah bölümüyle ilgili verilen örnekler üzerinden uygulamalı bir biçimde inceleyerek araştırmacıların nazarını bu risalenin tarzında yazılmış eserlere çekmeyi hedefliyoruz.

1. Gānim b. Muhammed el-Bağdâdî ve *Melce'ü'l-kuḍât 'inde te'âruzi'l-beyyinât'* İsimli Risalesi

Ebu Muhammed veya Ebu Yusuf künyesini taşıyan Gıyâsüddîn Gānim b. Muhammed el-Bağdâdî'nin (ö. 1032/1623 [?]), Bağdat'ta doğduğu, doğum tarihinin tam olarak bilinmediği, hicri onuncu asrın sonu on birinci asrın başlarında yaşadığı ve bin otuzlu yılların başında vefat ettiği aktarılır.⁸ Bağdat kâdîsı olan Rıdvan Efendi'nin Müstansırıyye Medresesi'ne müderris olarak tayin ettiği müellifin, Bağdat ulemâsı içinde önemli yeri vardır. Gānim b. Muhammed el-Bağdâdî'nin mezhepte müctehid derecesinde bir âlim olduğu belirtilir.⁹

Müellifin *Melce'ü'l-kuḍât 'inde te'âruzi'l-beyyinât'*, *Mecma'u'd-ḍamânât fî mezhebi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Ḥanîfe en-Nu'mân, el-Vasîf fî Şerhi Tehzîbi'l-mantık ve'l-keḷâm, Hıṣnü'l-İslâm fî elfâzi'l-küfr ve'l-akâ'id, Hıṣnü'l-enbiyâ', Şerhu Düreri'l-bihâr, Âdâbu'l-evşiyâ* isimli eserlerinin olduğu zikredilir.¹⁰ *Melce'ü'l-kuḍât 'inde te'âruzi'l-beyyinât'* adlı risale bir mukaddime, "*Kitâbü'n-Nikâh*" ile başlayıp "*Kitâbü'l-Vekâle*" ile sona eren yirmi yedi bab ve Hanefî mezhebinde klasik fetva verme yöntemini özetleyen bir hâtimedden müteşekkildir. Kâdînin önüne gelen meselelerde delillerden hangisinin tercihe medar olduğunu örnek olayları incelemek suretiyle ele alan risale, kâdîların başvuru kitabı haline gelmiş ve daha sonra delillerin teâruzunu mevzu edinen eserlere kaynaklık etmiştir. Feyzullah Nâfiz Efendi *Dürretü'l-muḥâkemât fî şerhi Melce'ü'l-kuḍât* (İstanbul 1300) adıyla Türkçeye çevirerek şerh etmiş ve kitap Arapça metniyle birlikte basılmıştır. Yine Said Ziver tarafından *Terceme-i Melce-i Kudât* adıyla Türkçeye tercümesi yapılmıştır.¹¹

⁷ Hadi Sofuoğlu'nun bu risale ile ilgili bir bildirisi bulunmaktadır. Yazar, bildiride müellifin hayatı, eserleri, risalenin içeriği ve kaynakları hakkında özlü bilgiler sunmaktadır. Bk. Hadi Sofuoğlu, "Osmanlı Kâdîsının El Kitabı: Melce'ü'l-Kudât inde Teâruzi'l-Beyyinât", ed. Süleyman Kaya - Haşim Şahin (Osmanlı'da Fıkıh ve Hukuk, İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2017), 169-181.

⁸ Abdulazîz Mustafa el-Hâlid, "Muḥaddime", *Melce'ü'l-kuḍât 'inde te'âruzi'l-beyyinât'*, mlf. *Ebû Muhammed Gıyâsüddîn Gānim b. Muhammed el-Bağdâdî* (Mekke: Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, 1982), 8.

⁹ Recep Özdirek, "Gānim el-Bağdâdî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13/350.

¹⁰ el-Hâlid, "Muḥaddime", 9; Özdirek, "Gānim el-Bağdâdî", 13/351.

¹¹ Sofuoğlu, "Osmanlı Kâdîsının El Kitabı", 173.

Melce'ü'l-kuḍât üzerine Refîk Muhammed el-Hatîb Ezher Üniversitesi'nde (1979), Abdülazîz Mustafa el-Hâlid Mekke'de Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde (1982) yüksek lisans tezi yazmak suretiyle risaleyi neşre hazırlamışlardır.¹² Risalenin Türkiye'deki ve diğer ülkelerdeki birçok kütüphanede yazma nüshasını bulmak mümkündür.¹³ *Melce'ü'l-kuḍât*, derleme bir çalışma olduğu için Hanefî mezhebinin *Teb'yînü'l-Hakâik*, *el-Hidâye* ve *Fetâvâ Kādîhân* gibi birçok muteber kitabından beyyinelerin taruzuna yönelik meseleleri derlemiş ve örnek olayları zikrettikten sonra genel itibarıyla nereden aldığını da belirtmiştir. Öte yandan risaleye İbn Âbidîn, *Minḥatü'l-hâlik*¹⁴ ve *el-'Uḳûdü'd-dürriyye*¹⁵ isimli eserlerinde; İbn Âbidînzâde, *Ḳurretü 'uyûni'l-ahyâr* isimli babasının *Reddü'l-muḥtâr*'ına yazdığı tekmilesinde;¹⁶ Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm Şerhu Mecelleti'l-ahkâm* isimli Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye şerhinde¹⁷ atıfta bulunmuşlardır.

Bizim bu çalışmada yararlandığımız nüsha Tire Necip Paşa Kütüphanesi, Diğer Vakıflar Koleksiyonunda 3395 kayıt numarasıyla kayıtlı yazma risaledir. Nüsha, *Mîzânü'l-müddei'yeyn fî ikâmeti'l-beyyineteyn*, Şânîzâde Mehmed Sadık b. Mustafa Efendi'nin *Fetâvâ Ali Efendi ala hücceti'l-vekil li kabzi'd-deyn*'i ve Hisâlî Abdurrahman Çelebi'nin *Beyyine leha'r-rüçhân 'inde te'âruzi'l-burhân*'ı, ile birlikte ismi not edilmemiş müstensih tarafından istinsah edilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

Makalede beyyinelerin tearuzu durumunda kâdîların nasıl hareket etmesi gerektiğine ilişkin uygulamalı bilgilere yer verildiğinden bu başlık altında konuyla ilgili kavramlara ilişkin bilgilere değinilecektir. Zira *Melce'ü'l-kuḍât 'inde te'âruzi'l-beyyinat* adlı risalede beyyine, tearuz ve tercih kavramları sıkça geçtiği için örneklere geçmeden ilgili kavramların ayrıca incelenmesinin yerinde olacağı değerlendirilmektedir.

2.1. Beyyine

İslâm yargılama hukukunda kesinlik ifade eden belli ispat vasıtalarına verilen genel bir addir. Beyyine kavramı, ikrar, şahitlik, yazılı delil ve kesin karine gibi çeşitleriyle “bir hakkın veya kendisine hukukî sonuç bağlanan bir olayın ispatını

¹² Özdirek, “Gānim el-Bağdādî”, 13/350.

¹³ Sofuoğlu, “Osmanlı Kâdısının El Kitabı”, 172.

¹⁴ Muhammed Emîn İbn Âbidîn, “Minḥatü'l-hâlik 'ale'l-Baḥri'r-râik”, *Baḥrür-r-râik Şerhu Kenzi'd-dekâik* (b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 7/114, 115; Muhammed Emîn İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr 'ale'd-Dürri'l-muḥtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992), 5/490, 660, 6/541.

¹⁵ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz İbn Âbidîn, *el-'Uḳûdü'd-dürriyye fî tenkîhi'l-Fetâva'l-Hâmidîyye* (b.y.: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/51, 331; 2/2, 215.

¹⁶ Alâüddîn Muhammed b. Muhammed Emîn b. Ömer el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidînzâde, *Ḳurretü 'uyûni'l-ahyâr li-tekmileti Reddi'l-muḥtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.s.), 7/107, 8/458.

¹⁷ Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm Şerhu Mecelleti'l-ahkâm* (b.y.: Dâru'l-Ceyl, 1991), 4/540.

sağlayan özel kati delil” anlamında kullanılır.¹⁸ İkrar yani kişinin kendisi aleyhine başkasına ait bir hakkı haber vermesi¹⁹ beyyine çeşitlerinin en kuvvetlisi kabul edilir.²⁰ Bir hakkın birinin lehine başkasının aleyhine haber verilmesi anlamına gelen şahadet beyyine çeşitlerinin en önemlilerindendir.²¹ Fukahanın çoğunluğu beyyineyi şahitlik ile sınırlarken, bir kısmı davacının iddiasını ispatlayan diğer vasıtaları da beyyine kapsamında değerlendirir.²² Fukahanın burhan ile hüccet kavramlarının kapsamını şahitlikten daha geniş görmüş olması, öte yandan beyyine ile burhan ve hüccet kavramlarının birbirinin yerine kullanılabilen yakın anlamlı kavramlar olması dolayısıyla beyyinenin kapsamının şahitlikten daha umumi olduğunu söylemek mümkündür. Binaenaleyh teorideki ihtilafın uygulamada ciddi bir neticesinin bulunmadığı görülmektedir.²³

2.2. Tearuz

Hem fıkıh usulündeki deliller hem de yargılama hukukundaki beyyineler arasındaki çelişkiyi ifade edecek biçimde “birbirine denk iki hüccetten her birinin, diğerinin zorunlu kıldığı şeyin aksini gerektirecek şekilde birbiriyle karşı karşıya gelmesi” anlamında tanımlanabilir.²⁴ Fukaha ispat vasıtaları arasında tearuzun gerçekleşmesinin birtakım şartlara bağlı olduğunu belirtir. Buna göre tearuzun iki kâmil beyyine arasında gerçekleşmesi gerekir. Söz gelimi iki şahit bir kişinin lehine şahitlikte bulunurken diğer iki şahit karşı tarafın lehine şahitlikte bulunması gerekir. Dolayısıyla birer şahitli beyyineler yahut ikişer şahit de olsa lehine şahitlik ettikleri hak hususunda birbiriyle örtüşmeyen şahitliklerden oluşan beyyineler arasında tearuz söz konusu değildir. Çünkü beyyineler arasında tearuzun bulunabilmesi beyyineler arasında eşitlik şartına bağlıdır.²⁵

Biri diğerinden güçlü olduğunda doğal olarak daha kuvvetli beyyineye uygun olarak karar verilir. Tearuzun bulunması için beyyineleri cem ederek ikisine de uygun bir şekilde karar verilememesi gerekir. Mesala beyyinenin birisi bir kişinin lehine bir hakkı ispat ederken diğeri başka birisinin lehine bir hakkı ispat etmelidir. Mütearız beyyinelerin aynı kuvvette olması gerekir. Beyyinelerden birisi daha kuvvetli olduğunda o beyyineye göre hüküm verilir. Mesala şahitlik ile kâdînin bilgisi tearuz

¹⁸ Ali Bardakoğlu, “Beyyine (Fıkıh)”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 6/97.

¹⁹ Ferhat Koca, “İkrar”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22/38.

²⁰ el-Hâlid, “Muqaddime”, 32.

²¹ el-Hâlid, “Muqaddime”, 55; Hacı Yunus Apaydın, “Şahit”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 38/278.

²² Elif Mazlum, “Mecelle’de Beyyineler Arasında Teâruz ve Tercih”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (Haziran 2022), 238.

²³ Mazlum, “Beyyineler Arasında Teâruz ve Tercih”, 242.

²⁴ Muhammed Mustafa ez-Zuhaylî, *Vesâilü'l-işbât fi's-Şerîa'ti'l-İslâmiyye fi'l-muâ'melâti'l-medeniyye ve'l-ahvâli's-şahsiyye* (Beyrut: Mektebetü Dârü'l-Beyân, 1982), 803; Mazlum, “Beyyineler Arasında Teâruz ve Tercih”, 242; Atik, “Fıkıh İlminde Diyalektik Zemin”, 321.

²⁵ el-Hâlid, “Muqaddime”, 102.

ettiğinde şahitlik zan ifade ettiği, kâdînin bilgisi ise yakîni bilgi ifade ettiğinden, kâdî kendi bilgisine dayanarak hüküm verir ve dolayısıyla tearuz söz konusu olmaz.²⁶

2.3. Tercih

Tercih kavramı “beyyineler tearuz ettiği zaman, taraflardan birini destekleyen bir emareye dayanarak onun yeğlenmesi” biçiminde tanımlanır.²⁷ Hanefiler aslında müdde aleyhten (davalı) beyyine talebinde bulunmazlar. Çünkü beyyine müddeinin (davacı) getirmesi gereken bir ispat vasıtası iken müdde aleyhe düşen müddeinin iddiasının aksi yönünde yemin etmektir. Bununla birlikte müddei ile müdde aleyhin kim olduğu karışabildiği gibi bir davadaki tarafların hem müddei hem müdde aleyh olması mümkün olup böyle durumlarda beyyinelerin tearuzu halinde aralarında tercihte bulunmak gerekebilmektedir.

Öte yandan tercih yollarını hasretmek mümkün olmaz. Tercih usulleri davaların ve konuların ihtilafına bağlı olarak çeşitlenebilir. Söz gelimi aile hukuku ile ilgili davalarda nikahın tarihi, zifafın gerçekleşip gerçekleşmediği ve ikrar gibi durumlar dikkate alınarak mütearız beyyineler arasında tercihlerde bulunmak gerekebilir. Yine de tüm davalar için delilin kuvvetli olanının tercih edilmesi gerektiği gibi genel geçer kaideler belirlemek mümkündür.²⁸

3. Risalede Geçen Bazı Örnek Olaylar

Bu başlık altında kâdîların karşılaşabileceği problemleri mesele bazlı inceleyen Gânim el-Bağdâdî'nin *Melce'ü'l-kuğât* isimli risalesi, nikah bahsine ilişkin meseleler incelenmek suretiyle mütearız beyyineler arasında kâdîların nasıl tercihte bulunmaları gerektiği beş örnek olay üzerinden uygulamalı biçimde gösterilmeye çalışılacaktır.

Birinci Örnek Olay: Risaledeki bu mesele, iki kız kardeşin aynı anda bir adamla nikahlı olduğunu iddia etmesinden kaynaklı bir probleme odaklanır. Buna göre iki kız kardeş bir adamla nikahlı olduğu iddiasında bulunurlar. İkisi de kendi nikahlarının tarihinin daha eski olduğu yönünde beyyine getirir. Koca ise bu meseleyle ilgili hangisinin nikahının daha eski olduğunu bilemez. Bu durumda kâdînin her iki kadını da kocadan tefrik etmesi gerekir. Zira kadınlardan birinin nikahı batıldır. Hangisinin nikahının batıl olduğunu tayin etmek mümkün değildir.

İttifakla kadınlar yarım mehri aralarında paylaşırlar. Aslında kadınlardan hangisinin nikahı eski ise o, mehir hak etmektedir. Fakat hangi kardeşin nikahının tarih bakımından daha eski olduğu bilinemediğinden her birine mehir verilir. Bu durum kadınların her ikisinin de mehrinin eşit ve müsemma olması durumunda ve zifaktan önce tefrikin vuku bulması halinde böyledir. Şayet kadınların belirlenen mehir miktarları birbirinden farklı ise bu sefer her bir kadına kendisi lehine

²⁶ ez-Zuhaylî, *Vesâilü'l-işbât fi's-Şeria'ti'l-İslâmiyye*, 804-805.

²⁷ ez-Zuhaylî, *Vesâilü'l-işbât fi's-Şeria'ti'l-İslâmiyye*, 809-810; el-Hâlid, “Muğaddime”, 106; Mazlum, “Beyyineler Arasında Teâruz ve Tercih”, 243.

²⁸ ez-Zuhaylî, *Vesâilü'l-işbât fi's-Şeria'ti'l-İslâmiyye*, 810-811.

belirlenen mehrin dörtte biri verilir. Şayet mehir nikah esnasında belirlenmemiş ve tefrik zifaktan önce ise kadınlardan her birine mehre karşılık yarım müt'a verilir. Ayrılık zifaktan sonra vuku bulursa bu sefer her bir kadına tam mehir verilir. Çünkü zifafle birlikte mehir istikrar bulduğundan kadınların her biri mehri tam olarak alırlar. Bütün bunlar kocanın hangi kız kardeşi önce nikahladığını hatırlamaması durumunda geçerlidir. Eğer koca hangisiyle önce hangisiyle sonra nikahlandığını biliyorsa o zaman sonraki kadınla yapılan nikah batıl olacağından ikinci kız kardeş kocadan tefrik edilir.²⁹

Örneğin Analizi: Bu meseledeki tearuz, aynı anda kız kardeşlerin bir adamla evli olduklarına dair beyyine getirmelerinden kaynaklanır. Halbuki İslam Hukuku açısından bir adam aynı anda iki kız kardeşle,³⁰ karısının halası, teyzesi ve yeğeniyle evli olamaz.³¹ Kız kardeşlerden hangisinin nikah tarihinin önce olduğu bilinmiş olsa burada tearuzdan söz edilemez. Önceki akid sahih sonraki akid ise batıl kabul edilecektir.³² Koca, hangi kadınla daha önce nikahlandığını hatırlamadığından ve beyyineler arasında tercihi gerektirecek bir yol bulunamadığından kâdînin yapması gereken adamla kadınları tefrik etmek olacaktır.³³ Zira nikahlanan kadınla ilgili cehalet akdin sıhhatine mâni olur.³⁴

Bu meseledeki problemin uzantısı olan başka bir problem de kadınların mehir alıp almayacakları veya mehir alacaklarsa mehrin ne kadarının ödenmesi gerektiğidir. Aslında tarih bakımından sonra kıyılan nikah batıl olduğundan mehri nikahı ilk kıyılan kız kardeşin alması gerekir. Fakat hangisinin nikahının önce olduğu bilinemediğinden kâdî, her iki kadına da mehir ödenmesine hükmeder. Gānim el-Bağdādî, bu problemin Hanefî fikhî esaslarına göre çözümünü sunar. Zifafın gerçekleşmemesi durumunda kadınlar alabilecekleri miktarın yarısını almak suretiyle kocaya yapılacak zulmün önüne geçilmiş olur. Buna göre zifaf gerçekleşmemiş ve mehir belirlenmiş ise kadınlar belirlenen mehrin yarısını³⁵ eşit olarak paylaşmak durumundadırlar.³⁶ Yine zifaf gerçekleşmeden ve mehir

²⁹ Ebû Muhammed Gıyâsüddîn Gānim b. Muhammed el-Bağdādî, *Melce'ü'l-kuḍât 'inde te'āruzi'l-beyyinât* (Tire: Tire Necip Paşa Kütüphanesi, Diğer Vakıflar, 3395), 13b.

³⁰ İki kız kardeşi bir arada almak suretiyle evlenmek size haram kılındı. Nisa, 4/23

³¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, *el-Aşl*, thk. Mehmet Boynukalın (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 10/183.

³² eş-Şeybânî, *el-Aşl*, 10/182; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed Kudûrî, *et-Tecrîd*, thk. Muhammed Ahmed Sirâc - Ali Cuma Muhammed (Kahire: Dâru's-Selâm, 2006), 9/4438; Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsûṭ* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 5/54.

³³ Ahmed b. Alî Ebû Bekr er-Râzî Cessâs, *Şerhu Muhtaşari't-Taḥâvî*, thk. İsmetullâh İnâyetullah Muhammed v.dğr (b.y.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010), 4/329-330; es-Serahsî, *Mebsûṭ*, 5/155.

³⁴ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 209.

³⁵ eş-Şeybânî, *el-Aşl*, 4/436.

³⁶ Bir mehir belirlediğiniz halde onlarla birleşmeden kendilerini boşarsanız, belirlediğiniz mehrin yarısını ödemek size borçtur (...). Bakara, 2/237

belirlenmeden ayrılık vuku bulursa tek bir müt'ayı³⁷ kadınlar paylaşır.³⁸ Fakat zifaf gerçekleştiyse kadınların her biri tam mehri hak edecekleri³⁹ için kocanın her iki kadına da ayrı ayrı mehir ödemesi gerektiğine hükmedilmelidir.

Meseleyle ilişkilendirilebilecek başka bir çıkış yolu Ebu Yusuf'un *el-Emali*'sinden nakledilen kocanın mehir yükümlüsü olmayacağı görüşüdür. Çünkü kocanın hangi kadından dolayı mehir vermekle yükümlü olacağı meçhuldür. Buradaki cehalet kocanın mehir yükümlülüğünü düşürür.⁴⁰ Fakat bu meselede Gānim el-Bağdādî'nin "ittifakla" kaydını düşerek Ebu Yusuf'tan gelen bu görüşe itibar etmediği anlaşılmaktadır. Son tahlilde Hanefilerin mehir noktasında tarafları mağdur etmemeye çalışan bu çözümleri meselenin sulh yoluna gitmesini sağlamakla birlikte kâdîların işlerinin kolaylaştırmasına da vesile olmaktadır.

İkinci Örnek Olay: Bir adam beyyine getirerek bir kadınla evli olduğu iddiasında bulunmasına rağmen kadın bunu inkar etse ve beyyine getirerek aslında kocalık iddiasında bulunan adamın kendisiyle nikahlandığını belirttiği tarihten önce o kadının kız kardeşiyle veya annesiyle yahut da kızıyla evlendiğini ve hali hazırda o kadınla evli olduğunu söylese, bu iddiayı da adam reddetse; adam ile gaibe kadının (erkeğin evli olduğunu iddia ettiği kadının kız kardeşi veya annesi veya kızı) evli olmadığına icma ile hüküm verilir. Ebu Hanife'ye göre hazır olan kadının (erkeğin evli olduğunu iddia ettiği kadın) müddei erkeğin karısı olduğuna karar verilir. Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre ise hazır kadının adamın karısı olduğuna karar verilmeyip gaibe kadın gelinceye kadar beklenilir. Gaibe kadın gelip hazır kadının iddiasına muvafık beyyine getirse onun adamın karısı olduğuna karar verilip adam ile erkeğin karısı olduğunu iddia ettiği kadının (hazır olan kadın) arası tefrik edilir. Öte yandan gaibe kadın gelip hazır kadının iddiasını reddetse erkeğin beyyinesine dayanılarak hazır kadınla erkeğin evli olduğuna karar verilir, hazır kadının beyyinesine iltifat edilmez.⁴¹

Örneğin Analizi: Bu meselede adam bir kadınla evli olduğunu beyyine ile iddia etmesi karşısında kadın hem bu iddiayı reddetmekte hem de adamın kendisiyle nikahlanması halinde bu akdin butlanını gerektirecek bir iddiayı beyyine ile desteklemektedir. Kadın iddia sahibi adamın kendisinin kız kardeşiyle, annesiyle ya da kızıyla evli olduğunu belirtmektedir. Bu durumda beyyineler arasında tearuz söz konusudur. Şöyle ki kadının beyyinesi sahih ise, aynı anda bir adam karısının kız kardeşi, annesi ve -karısıyla zifafa girdiyse- karısının kızıyla nikahlanamaz. Adamın beyyinesi ise kız kardeşi, annesi ve kızıyla ilgili bir açıklamada bulunmaksızın müdde

³⁷ eş-Şeybânî, *el-Aşl*, 4/435.

³⁸ Kadınları boşarsanız, onlarla birleşmemiş ve mehir de belirlememiş olursanız malî bir sorumluluğunuz yoktur. Zengin gücü yettiği kadar, eli darda olan da gücü yettiği kadar olmak üzere, onlara mâkul, gönül alıcı bir şeyler verin; iyiler için bu bir borçtur. Bakara, 2/236.

³⁹ eş-Şeybânî, *el-Aşl*, 10/183.

⁴⁰ es-Serahsî, *Mebûât*, 5/155.

⁴¹ Gānim b. Muhammed el-Bağdādî, *Melce'ül-kuğât* (Diğer Vakıflar, 3395), 13b-14a.

aleyh kadının kendi karısı olduğunu ispatlamaktadır. Kādî bu problemi bir şekilde çözüme kavuşturmak durumundadır.

Kıyasa göre adamın iddiası hazır kadınla ilgili beyyineye dayandığından o kadınla adamın evliliğine hükmetmek gerekir. Fakat öte yandan hakların zayı olmaması ve batıl olma ihtimali bulunan bir akdin sıhhatine hükmetmemek istihsanen gereklidir. Böylece gaibe kadın geldiğinde onun beyyine ve açıklamaları doğrultusunda hareket edilmesi gerekecektir. Ebu Hanife kıyasa uygun hareket edilmesi gerektiğini düşünürken; Ebu Yusuf ve Muhammed, istihsana dayanılarak karar verilmesi gerektiğini belirtirler. Bu meseleyle ilgili kıyas yani genel ilkedен kasıt, hasım hazır değilse gaip kişilerle ilgili yargı kararı vermenin caiz olmamasıdır.⁴²

Ebu Hanife'nin görüşüne göre hazır kadının gaibe olan kız kardeşi, annesi ya da kızı hakkındaki beyyinesi kendi nikahının feshinin sebebi olamaz. Şayet gaibe kadını hazır kadınla evlenmeden boşanmış ise hazır kadının nikahının sahih olmasına engel bir hal kalmamaktadır. Hazır kadının beyyinesi kabul edilmezse gaibe kadının nikahı sabit olmamaktadır. Son tahlilde adamın hazır kadınla ilgili nikaha dair iddiası kabul edilebilir bir konumda olduğundan adamın iddiası yönünde karar verilmelidir.

Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre ise zarureten istihsana dayanılarak hüküm verilmesi gerekir. Çünkü örnek olay, cinsî münasebetin meşruiyetiyle ilgili bir tartışmayı ele almaktadır. Hazır olan kadın kocalık iddiasında bulunan adamın kendi yakın akrabasının da kocası olduğunu dolayısıyla kendisiyle nikahının fesadını ve cinsi münasebetinin caiz olmadığını iddia etmektedir. Böyle bir meselede ihtiyaten kıyasın terk edilerek istihsana dayalı olarak karar verilmesi gerekir.⁴³

Üçüncü Örnek Olay: İki adamın her biri beyyine getirerek aynı kadının kendi karısı olduğunu iddia etseler ve bu kadın fiili olarak herhangi birisiyle birlikte yaşamıyor olsa; her iki beyyineye göre de hüküm verilmez. Zira nikah akdi iştirak kabul etmediğinden kadın aynı anda iki adamın karısı olamaz. Böyle bir durumda kadın hangi adamın karısı olduğunu tasdik ederse onun karısı kabul edilir. Bu hüküm adamların beyyinelerinin nikah iddiasının vaktiyle ilgili bir tayinde bulunmaması halinde böyledir. Fakat adamlar vakit tayininde bulunarak aynı kadının kocası olduğunu iddia ettiklerinde hangisi daha eski tarihte o kadınla nikahlandığını delillendiriyorsa o adamın iddiası lehinde hüküm verilir. Adamlar beyyine getirmese de kadın, onlardan birisiyle evli olduğunu ikrar etse; bu sefer kadının beyyinesi ile lehine ikrarda bulunduğu adamın beyyinesinin birbirine uygunluğundan dolayı

⁴² Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muḥîṭü'l-Burhânî fi'l-fıḫhi'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerîm Sâmî el-Cündî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 3/149; İslam Hukukunda gaip kişinin yargılanması hususundaki tartışmaları ele alan bir çalışma için bk: Mehmet Dirik - Ayhan Hira, "İslam Hukukunda Gaibin Yargılanması", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 38 (2021), 701-101.

⁴³ Burhânüddîn el-Buhârî, *Muḥîṭü'l-Burhânî*, 3/151.

kadının ikrarı yönünde karar verilir. Bu durumda aleyhine karar verilen adam beyyine getirirse bu sefer beyyine getiren adamın iddiası kabul edilir.⁴⁴

Örneğin Analizi: Bu meselede iki erkeğin aynı kadınla evli olduklarına yönelik iddiaya odaklanılmaktadır. Kādî, hasım olan iki şahıs birbiriyle tearuz eden beyyine getirdiğinden meseleyle ilgili karar veremeyecektir. Çünkü bir kadının aynı anda iki adamın karısı olması mümkün değildir. Fakat kadın iddialardan birini destekleyen ikrarda bulunduğu takdirde bu ikrara göre hüküm verilir. Öte yandan kocalık iddiasında bulunan şahıslardan hangisi nikahının daha eski olduğunu ispatlayabiliyorsa bu sefer kadının ikrarına bakılmayıp eski tarihli nikah iddiası lehine karar verilir. Zira eski tarihli sahih bir nikahla evli olan bir kadınla kıyılacak nikah akdi, evli bir kadının başkasıyla evlenebilmesi mümkün olmadığından batıl olur. Son tahlilde beyyine ile sabit olan şey açıkça müşahede edilen bir olay gibi kabul edilir.⁴⁵

Hanefilerden es-Suğdî (ö. 461/1068) Ebu Hanife ve sahibeynin iki adamın aynı kadınla ilgili kocalık iddiasında bulunması halinde şayet birisi nikahının daha eski tarihli olduğunu ispatlayamıyorsa o zaman; beyyinelerden birinin ancak üç manadan birisi gerçekleşirse tercihe medar olabileceği görüşünde olduklarını aktarır. Buna göre ya kadının adamlardan birinin iddiası lehine ikrarda bulunması gerekir ya kadın adamlardan biriyle yaşıyor olması gerekir yahut da adamlardan birinin kadınla zifafa girmiş olması gerekir.⁴⁶

Melce'ü'l-kuḍât'ta geçen başka bir mesele de bu kritere uygundur. Olay risalede şu şekilde aktarılır: Bir adam falanca kadının dört seneden beri sahih bir nikahla kendi karısı olduğu ve onunla zifafa girdiği yönünde beyyine getirirse, başka bir adam da aynı kadının beş senedir kendi karısı olduğu ve onunla zifafa girdiğine dair beyyine getirirse kadın ikinci adamın iddiası yönünde ikrarda bulunsa ve bu ikinci adamla birlikte yaşıyor olsalar ikinci adamın lehine karar verilir. Çünkü ikinci adamın evlilik tarihine dair beyanı daha eski, kadın adamla birlikte yaşamakta ve ayrıca onun kocası olduğunu ikrar etmektedir. Dolayısıyla bütün bunlar kadının ikinci adamın karısı olduğunu ispat ettiğinden tercihe daha uygundur.⁴⁷

Dördüncü Örnek Olay: Bakire kız, kocasına hitaben “Velimin beni seninle evlendirmesini kabul etmedim.” demesi karşılığında koca kadının bu sözünü kabul etmeyip aslında kızın, kendisiyle evlendirilmesine ses çıkarmadığını iddia etse kadının beyanına göre hüküm verilir. Çünkü kadın nikahın lüzumunu inkâr etmektedir. Züfer ise kocanın asli bir delil öne sürmesi nedeniyle onun sözüne itibar

⁴⁴ Gānim b. Muhammed el-Bağdādî, *Melce'ü'l-kuḍât* (Diğer Vakıflar, 3395), 14a.

⁴⁵ Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî, *el-İnâye şerḥü'l-Hidâye* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 8/247-248.

⁴⁶ Ebü'l-Hasen (Hüseyn) Rükniüslâm Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Suğdî, *en-Nütef fî'l-fetâvâ*, thk. Salâhuddîn en-Nâhî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 2/789; Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b. Hüseyn Bedrüddîn el-Aynî, *el-Binâye şerḥü'l-Hidâye* (Beirut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 9/383.

⁴⁷ Gānim b. Muhammed el-Bağdādî, *Melce'ü'l-kuḍât* (Diğer Vakıflar, 3395), 15a.

edileceğini belirtir. Her ikisi de iddiaları lehinde beyyine getirdiklerinde kadının lehine karar verilir. Çünkü kadın nikahı kabul etmediğini ispatlamıştır. Halbuki koca, ilave bir şey ispatlamayıp kadının sükût ettiğini ispatlamış oluyor. Dolayısıyla kadının ispatı sükûtun ötesinde yeni bir ispat olduğundan onun lehine karar verilir. Koca, kızın velisi tarafından kendisiyle nikahlandığını öğrendiğinde bu duruma razı olduğuna yahut nikaha icazet verdiğine dair beyyine getirmesi, kadın da nikahı reddettiğine dair beyyine ikame etmesi durumunda; bu sefer nikahın lüzumunu ispat ettiği için kocanın lehine karar verilir.⁴⁸

Örneğin Analizi: Hanefi mezhebinde buluş çağı öncesi baba ve dedenin veli olduğu durumlarda onların velayet-i icbar yetkileri vardır. Yani sağireyi biriyle nikahlasalar kız, baliğa olduğunda onun buluş muhayyerliği⁴⁹ hakkı olmaz. Buna mukabil buluşdan sonra kız üzerinde baba ya da dedenin velayeti icbarî değil nedb velayetidir.⁵⁰ Dolayısıyla babası buluşdan sonra kızını ancak onun izni ile nikahlayabilir ya da nikahlamış olsa bile kızın nikaha icazet vermesi gerekmektedir. Bakire kızın sükûtu da nikahı onayladığı anlamında değerlendirilir.⁵¹

Bu meselede bakire kızın velisi tarafından nikahlanması neticesinde kızın bu nikaha razı olmadığını iddia etmesi kocanın ise nikah esnasında kızın sessiz kalarak nikahı zımnen onayladığını iddia etmesinden kaynaklanan bir hukuki probleme odaklanılmaktadır. Böyle durumlarda Ebu Hanife ve imameyn kızın sözüne itibar edilmesi gerektiğini düşünürler. Çünkü kız kendi cinselliğinin başkası tarafından temellük edilmesini reddetmektedir. Züfer ise asıl olanın bakire kızın sükûtu durumunda nikahın geçerli olduğu yönündeki ilkeye dayanmaktadır. Dolayısıyla ona göre kız, sonradan asli duruma aykırı bir beyanda bulunduğu için kızın sözüne itibar edilmemelidir.⁵²

Öte yandan adam, velisi tarafından nikahlandığına dair haber kıza ulaştığında kızın sükût ettiğine dair beyyine getirirse bu sefer kız o adamın karısı kabul edilmelidir. Şayet adam böyle bir beyyine getiremezse aralarında nikah bağı olmayıp Ebu Hanife'ye göre ayrıca kızdan yemin talep edilmemelidir. Buna mukabil imameyn kızın iddiasının kabulü için yemin etmesi gerektiğini ilave eder. Kız zahiren müddei görünse de hakikatte müddei aleyhtir. Dolayısıyla müddeinin beyyine getirmesi, müddei aleyhin ise yemin etmesi gerekir. Fakat Ebu Hanife muhtemelen akid kurulduğunda mevkufl olduğundan dolayı ayrıca kızın yemin etmesini gerekli

⁴⁸ Gānim b. Muhammed el-Bağdādî, *Melce'ü'l-kuḍât* (Diğer Vakıflar, 3395), 14b.

⁴⁹ Buluş muhayyerliği hakkında ayrıntılı bilgi için bk: Mehmet Dirik, "Seçimlik Bir Hak Olarak Buluş Muhayyerliği", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2019), 61-96.

⁵⁰ es-Serahsî, *Mebṣûṭ*, 4/196.

⁵¹ Cessâs, *Şerḥu Muḥtaşari't-Ṭahâvî*, 4/278.

⁵² Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd İbnü'l-Hümâm, *Fetḥu'l-ḳadîr li'l-âcizi'l-fakîr* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 3/272.

görmemektedir. Yine hem kız hem adam iddiaları lehine beyyine getirdiğinde kızın lehine hüküm verilmelidir.⁵³

Beşinci Örnek Olay: Kadın babasının kendisini baliğa iken rızasını almadan nikahladığını iddia ederek beyyine getirirse, koca ise sağire iken nikahladığını beyyine ile iddia etse kadının sözüne itibar edilir. Çünkü kadının beyyinesi buluşu ispat etmektedir. Kadının beyyinesi kocanın beyyinesine yaş itibarıyla ilave getirmektedir.⁵⁴

Örneğin Analizi: Mezhebin müftâbih görüşüne göre baba, kızını bâliğa olmadan dengi biriyle nikâhlarsa, kızın bulûğdan sonra muhayyerlik hakkı bulunmaz. Yani nikâh akdi lazım ve nâfiz olarak in'ikad bulur. Öte yandan bulûğ çağına ulaşan kız mezhebin müftâbih görüşüne göre kendi nikâhını kıyabilir.⁵⁵ Yani velisinin izni bulunmasa bile bâliğa kız, dengi biriyle ve mehri de misil mehirden az olmamak kaydıyla istediği biriyle evlenebilir.⁵⁶ Sözelimi kız, misil mehirden az bir miktarla evlenmişse velisinin nikâha itiraz hakkı bulunur.⁵⁷ Çünkü kız mehr-i misilden az miktarla evlenmekle velilerinin utanacağı ve küçük düşeceği bir iş yapmış olur. Debûsî, bu görüşü Ebû Hanîfe'nin benimsediği fiillerinde töhmete düşmesi mümkün olan kişinin fiilinin fasid olacağı kuralına ilhak eder.⁵⁸

Bu meselede kızın babası tarafından bulûğdan önce ya da sonra nikahlandığına ilişkin karı-koca arasında vuku bulan ihtilaf problem olarak ele alınmaktadır. Koca, kızın babasının kendisiyle kızını bulûğundan önce nikâhladığını iddia etmektedir ki şayet bu iddia doğruysa kızın nikâhı feshetme yetkisi bulunmaz. Buna mukabil kız, babasının kendisini bulûğundan sonra rızası olmadan evlendirdiğini beyan etmektedir. Kızın bu beyanı doğruysa babanın tasarrufu fuzûlünün (yetkisiz temsilci) akdi kabul edilecektir ki bu durumda akdin kızın icazetine bağlı mevkuf bir akid olması gerekir.⁵⁹

Bilindiği üzere kızların bulûğunun tespiti doğal olarak hayız görmesiyle tespit edilebilir. Bir kadının hayız görüp görmediğine de en iyi kendisi muttali olabilir. Dolayısıyla zarûreten kızın beyanına itibar edilmelidir. Olayın anlatılışından kızın babasının kıydığı nikâha icazet (onay) vermediği anlaşıldığından son tahlilde kızın talebi doğrutusunda nikâhın fesadına hükmedilir.⁶⁰

⁵³ Burhânüddîn el-Buhârî, *Muḥîṭü'l-Burhânî*, 3/59.

⁵⁴ Gānim b. Muhammed el-Bağdādî, *Melce'ü'l-kuḍât* (Diğer Vakıflar, 3395), 15b.

⁵⁵ Kudûrî, *Tecrîd*, 9/4237.

⁵⁶ es-Serahsî, *Mebṣûṭ*, 4/196.

⁵⁷ Kudûrî, *Tecrîd*, 9/4330.

⁵⁸ Ebû Zeyd Abdullâh (Ubeydullâh) b. Muhammed b. Ömer b. İsâ ed-Debûsî, *Te'sîsü'n-nazar fi'htilâfi'l-e'imme*, thk. Mustafa Muhammed el-Kabbânî (Beyrut: Dâru İbn Zeydün, ts.), 46.

⁵⁹ Kudûrî, *Tecrîd*, 9/4276.

⁶⁰ Ebû Hafṣ (Ebû Muhammed) Hüsâmüddîn Ömer b. Abdilazîz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî es-Sadrüşşehîd, *Kitâbü'l-Vâkı'ât* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2492), 56b.

4. Risalenin Hatimesinde Geçen Fetva Usulü

Gânim el-Bağdâdî, *Melce'ü'l-kuğât*'ın sonunda Hanefi bir müftünün karşılaştığı problemlerde nasıl fetva vereceğine dair kaideleri ilave etmiştir.

Müftüden bir fetva istendiğinde ya da bir olay sorulduğunda; mesele aralarında ihtilaf bulunmadığı kaydıyla Hanefi imamlardan (Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed) zâhirü'r-rivâye eserlerde nakledilmişse müftü mutkin olsa da o görüşe göre fetva vermek durumundadır kendi görüşüyle onların görüşünü aşamaz. Çünkü imamların ittifakı durumunda doğru görüş o görüştür, müftünün icthadı onların icthadının seviyesine ulaşamaz. Bu nedenle onların muhalifi olan başka birinin görüşüne meyledemez. Zira mezhep imamları delillere vakıf oldukları gibi sahih delille sahih olmayan delilleri birbirinden ayırmışlar ve icthadlarını bu çerçevede yapmışlardır.

Şayet meseleyle ilgili imamlardan görüş nakledilmiş fakat aralarında ihtilaf varsa; sırasıyla Ebu Hanife'nin, Ebu Yusuf'un, Muhammed'in, Ebu Hanife'nin diğer öğrencilerinin ve nihayet Hanefi meşayih'in görüşlerine müracaat etmelidir. Ebu Yusuf ve Muhammed'den birisi Ebu Hanife ile aynı görüşte ise şartların gerçekleşmesi ve doğru delillerin içtima etmesi münasebetiyle bu görüşün alınması gerekir. Ebu Hanife bir görüşte iken sahibeyn (Ebu Yusuf ve Muhammed) birlikte başka bir görüşü benimsemişlerse o zaman bakılır; aralarındaki ihtilaf kimin adil olduğu ve kazai konular gibi zaman ve örf'e bağlı bir ihtilafsa; zamanla insanların ahvali değişebileceği için sahibeyn'in görüşü alınır. Yine mesele müzaraa, muamele ve benzeri bir konuyla ilgiliyle sahibeyn'in görüşünün alınması gerekir. Çünkü müteahhirun Hanefilerin ittifakına göre bu tür konularda sahibeyn'in görüşünün esas alınması gerekir. İmamların ihtilaf ettiği mesele zikredilen konular dışında başka bir konuyla ilgiliyse; bazılarının göre müctehid müftü, muhayyerdir görüşlerden birini alabilir. Abdullah b. Mübarek ise mutlaka Ebu Hanife'nin kavlinin alınması gerektiğini belirtir. Tahavi şerhinde geçtiğine göre Müftü müctehid değilse müzaraa ve muamele konuları dışında sahibeyn'in değil Ebu Hanife'nin görüşünü almalıdır.

Müctehidin kim olduğuyla ilgili ihtilaf: Bazılarına göre kendisine sorulan on soruya verdiği cevapların sekizinde isabet etse ikisinde hata etse o kişi müctehiddir. Diğer bir kısmına göre müctehid, *Mebşû't*'u ezberlemeli, nâsih, mensûh, muhkem, müevvel ve insanların adetlerini bilmelidir.

Problem zâhirü'r-rivâye'de nakledilmemişse kurucu imamlardan meseleyle ilgili bir rivayet bulursa onunla, değilse müteahhirun Hanefilerin görüşüyle amel edilir. Hanefi fakihlerden herhangi bir rivayet bulamadığı takdirde icthad edilir ve müftü kendisine göre isabetli olan hükümlerle fetva verir.⁶¹

⁶¹ Gânim b. Muhammed el-Bağdâdî, *Melce'ü'l-kuğât* (Diğer Vakıflar, 3395), 33a.

SONUÇ

İnsanlar arasında meydana gelen ihtilaflar, zaman zaman mahkemelere taşınarak adaletin yerine getirilmesi yargı kararları vasıtasıyla aranmaktadır. Kādîlar karşılaştıkları problemi fıkıh külliyyatındaki hükümler çerçevesinde çözüme kavuşturmuştur. Fakat müddeinin iddiasını müddeâ aleyhin kabul etmemesi ve her iki tarafın da birbiriyle çelişen eşit beyyineler öne sürmesi durumunda kādîlar hakları gerçek sahiplerine teslim edebilmek için daha çok gayret göstermiştir. Bu tür problemler günümüzde görülebildiği gibi ispat vasıtalarının sınırlı olduğu geçmiş dönemlerde daha sık rastlanmaktaydı. Sorunları bertaraf edebilmek ve kādîların işini kolaylaştırmak amacıyla birçok risale kaleme alınmıştır. Bu çalışmada incelenen Gânim el-Bağdâdî'nin, *Melce'ü'l-kuğât* isimli risalesi de aynı amaca hizmet etmektedir. Risale, bir mukaddime, "*Kitâbü'n-Nikâh*" ile başlayıp "*Kitâbü'l-Vekâle*" ile sona eren yirmi yedi bab ve Hanefî mezhebinde klasik fetva verme yöntemini özetleyen bir hâtimedden müteşekkildir.

Biz bu çalışmada *Kitâbü'n-Nikâh* bölümünden beş örnek olayı inceleyip klasik Hanefî fıkıh kitaplarından benzer meselelerle karşılıklı analiz ederek hem risalenin olayları alıntılacağı yerleri tespit etmeye hem de müellifin zikrettiği çözümlerin gerekçelerini belirlemeye gayret ettik. Son tahlilde risalenin derleme bir çalışma olduğu ve delillerin tearuzu halinde kādîların nasıl tearuzu çözümleyip karar vereceği noktasında dağınık haldeki hükümleri bir araya getirerek kaleme alındığını tespit ettik. Risalenin sonuna eklenen fetva usulü ve incelenen örnekler, şer'î hukukun cari olduğu yerlerde kādîlara faydalı olabileceği gibi günümüz iftâ heyetlerinin de yararlanabileceği bilgiler içermesi hasebiyle değerlidir.

KAYNAKÇA

- Ali Haydar Efendi, Hocaeminefendizâde. *Dürerü'l-hükkâm Şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Ceyl, 1991.
- Apaydın, Hacı Yunus. "Şahit". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 38/278-283. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Atar, Fahrettin. *İslam Adliye Teşkilatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.
- Atar, Fahrettin. "Kazâ". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 25/113-117. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Atik, Sefa. "Fıkıh İlminde Diyalektik Zemin". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (Haziran 2024), 306-333.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed. *el-İnâye şerhü'l-Hidâye*. 10 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- Bardakoğlu, Ali. "Beyyine (Fıkıh)". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 6/97-98. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Bedrüddîn el-Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b. Hüseyin. *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.

- Burhânüddîn el-Buhârî, Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz. *el-Muḥîṭü'l-Burhânî fi'l-fıkhî'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerîm Sâmî el-Cündî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Cessâs, Ahmed b. Alî Ebû Bekr er-Râzî. *Şerḥu Muḥtaşari't-Taḥâvî*. thk. İsmetullâh İnâyetullah Muhammed v.dğr. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullâh (Ubeydullâh) b. Muhammed b. Ömer b. İsâ. *Te'sîsü'n-nazar fi'htilâfi'l-e'imme*. thk. Mustafa Muhammed el-Kabbânî. Beyrut: Dâru İbn Zeydûn, ts.
- Dirik, Mehmet. "Seçimlik Bir Hak Olarak Bulûğ Muhayyerliği". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2019), 61-96.
- Dirik Mehmet - Hira Ayhan. "İslam Hukukunda Gaibin Yargılanması". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 38 (2021), 701-101.
- Gânim b. Muhammed el-Bağdâdî, Ebû Muhammed Gıyâsüddîn. *Melce'ü'l-kuḍât 'inde te'âruzi'l-beyyinât*. Tire: Tire Necip Paşa Kütüphanesi, Diğer Vakıflar, 3395.
- Hâlid, Abdilazîz Mustafa. "Muḥaddime". *Melce'ü'l-kuḍât 'inde te'âruzi'l-beyyinât, mlf. Ebû Muhammed Gıyâsüddîn Gânim b. Muhammed el-Bağdâdî*. Mekke: Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, 1982.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. "Minḥatü'l-ḥâliḳ 'ale'l-Baḥri'r-râiḳ". *Baḥrû'r-râiḳ Şerḥu Kenzi'd-dekâiḳ*. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddü'l-muḥtâr 'ale'd-Dürri'l-muḥtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1992.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz. *el-Uḳüdü'd-dürriyye fi tenḳihî'l-Fetâva'l-Ḥâmidîyye*. 2 Cilt. b.y.: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İbn Âbidînzâde, Alâüddîn Muhammed b. Muhammed Emîn b. Ömer el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Ḳurretü 'uyûni'l-aḫyâr li-tekmileti Reddi'l-muḥtâr*. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, ts.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd. *Fetḥu'l-ḳadîr li'l-'âcizi'l-faḳîr*. 10 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fıkr, ts.
- Kavalcioğlu, Abdullah. "Hâkimin Zor Kararı: Vankulu Mehmet Efendi'nin Tercîhu'l-Beyyinât'ı Çerçevesinde Delillerin Çakışması Durumunda Takip Edilecek Yöntem". *Marifetname Dergisi* 10/2 (2023), 619-650. <https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1333337>
- Koca, Ferhat. "İkrar". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 22/38-40. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *et-Tecrîd*. thk. Muhammed Ahmed Sirâc - Ali Cuma Muhammed. 12 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 2006.
- Mazlum, Elif. "Mecelle'de Beyyineler Arasında Teâruz ve Tercih". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (Haziran 2022), 235-262. <https://doi.org/10.17120/omuifd.1073187>
- Özdirek, Recep. "Gânim el-Bağdâdî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 13/350-351. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Rukiye, Yiğit. "Mîzânü'l-müdde'iyeyn fi-ikâmeti'l-beyyineteyn Adlı Eserin Aidiyet Problemi". *İslam Tetkikleri Dergisi* 11/1 (2021), 389-400. <https://doi.org/10.26650/iuitd.2021.881120>
- Sadrüşşehîd, Ebû Hafz (Ebû Muhammed) Hüsâmüddîn Ömer b. Abdilazîz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî. *Kitâbü'l-Vâkı'ât*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2492.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsûât*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Sofuoğlu, Hadi. "Osmanlı Kâdîsının El Kitabı: Melceü'l-Kudât Inde Teâruzı'l-Beyyinât". ed. Süleyman Kaya - Haşim Şahin. 169-181. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2017.
- Suğdî, Ebü'l-Hasen (Hüseyn) Rükûlislâm Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed. *en-Nüteffî'l-fetâvâ*. thk. Salâhuddîn en-Nâhî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad. *el-Aşl*. thk. Mehmet Boynukalın. 12 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- Zuhaylî, Muhammed Mustafa. *Vesâilü'l-işbât fi's-Şerîa'ti'l-İslâmiyye fi'l-muâ'melâti'l-medeniyye ve'l-aḥvâli's-şahsiyye*. Beyrut: Mektebetü Dârı'l-Beyân, 1982.